

Modern History Archive
Archival Reference File
Box 121 page 216

УЛАДЗІМІР
ДАМАШЭВІЧ

/Прамова на IX зьездзе пісьменьнікаў БССР,
красавік 1986 года/.

Калі Вьбіраюцца хлебаробы, каб падвесьці вынікі года, пра што яны гавораць? Відзец, не толькі пра цэнтнеры. Яны будуць гаварыць пра насеньне, глебу, пра угнаеньне, пра надвор'е і клімат увесугле, пра формы і метады гаспадаранья, - гэта значыць, пра усе фактары, якія спрыяюць і не спрыяюць ураджайнасці.

А пра што гаворым мы, пісьменьнікі, сабраўшыся на свой фэрум? Натуральна, пра свае дасягненні, здабыткі і г.д. Гэты напісаў рэман пра горад - хвала яму, гэты пра вёску - і яму слава, а гэты пра вайну - таксама добра. Дасягненні нашы вялікія - гэта факт, але яны маглі б быць значна большыя - каб мы былі трохі іншыя, чым мы ёсьць. Мы не хочам бачыць, не хочам лічыць ненапісаных твораў, хоць яны павінны былі б быць, як тыя дзеці, што не нарадзіліся, бо іх бацькі загінулі на апошняй вайне яшчэ маладымі і нежанатымі.

Мы не гаворым пра глебу, якая нас жывіць. А усё яе менш і менш, сухія вятры эпохі робяць сваю разбураючую справу: пачынаецца эрозія, засыхаюць нашы карані, заплываюць, перастаюць бруцца крывіцы, якія нас жывілі. На волі нейкіх міфічных меліяратараў мяняецца наш творчы клімат, наша атмасфера. А мы гаворым пра вобраз сучасніка у беларускай літаратуры, пра ваенную тэму і інш. Мы гаворым пра што хочаце, толькі не пра набалелыя тэмы і праблемы. Нават дзелім лауры, спрачаемся за прэміі.

Сьмех ды й годзе! Як кажа наша прымаўка, не да парасят, калі сьвіньню смаляць.

Нам трэба гаварыць пра нашу мову, культуру, школу. Трэба гаварыць пра тое, на якой мове размаўляе наш сучаснік цяпер - дома, на вуліцы, на рабоце; на якой мове ён піша дзелавыя паперы, свае лісты да маці.

Перавялі беларускія школы у гарадах на рускую мову - ну і няхай сабе, мо' калі знойдзецца нехта смелы і адверне назад, але навошта нам спрачацца з тым жа Міністэрствам асьветы? Мы не заўважылі, як страцілі сваю школу, мы не ведаем, хто і калі нам яе вярне. Мы трацім апошняга настаўніка, які ведае родную мову і хоча, каб вучань палюбіў яе назаўсёды, як родную маці.

Мы не заўважылі, як аддаліся на волю чыноўніка, а ён пераводзіць усё на грошы, ён і нацыянальную культуру і асвету вымярае грашыма: гэта не дае прыбытку, гэта дае. Будзе тое, што дае. Міністр культуры СССР Дзмічэў на XXVII зьездзе гаварыў: "Странна, но факт, что плановые органы до последнего времени рассматривали культурное строительство как некую нерентабельную нагрузку на экономику, как чисто затратные расходы..." У нас, нявыгодна пошту афармяць па-беларуску - штампы, штэмпелі - усё гэта на рускай мове, хоць у нашых суседзях - украінцаў - на дзвух мовах. У нас не прымаюць тэлеграму па-беларуску, сувязісткі сьмяляюцца на тое, што у іх няма беларускага шрыфта ці яны не ведаюць мовы. Нядаўна "Роднае слова" наведаміла, што у Міністэрстве сувязі ёсьць пастанова, згод-

на зьякой паштоўня адпраўленьні дазваляецца афармяць на дзвух мовах. Думай, пра гэту пастанову мала хто ведаў дагэтуль з работнікаў сувязі.

А возьмем Міністэрства шляхоў зносін. Мала таго, што яно ад Уладзі-
вастока да Брэста гаворыць на адной мове, дык яно залазіць нават пад
зямлю. Наша мінскае матрэ - "вотчина Министерства путей сообщения",
ніён яно будавалася за яго грошы, а не за креўныя нашы, беларускія.
Чыноунік пад выглядом стандартызацыі і уніфікацыі робіць абсалютную
асіміляцыю, не думачы пра канчатковыя вынікі.

Урэшце, хай бы чыноунікі з розных міністэрстваў для палёгкі карыста-
ліся адной мовай - рускай. Яны ўжо даўно забыліся, што гэта іх у свой
час ушчуваў Ленін - за тую шую ж уніфікацыю і стандартызацыю, якая
абарочваецца звычайнай русіфікацыяй.

Дык не, чыноунікі лезуць у нашу душу, яны хочуць забраць у нас тое,
што стагодзьдзямі лякала у душах нашых бацькоў бяспэным дарам, - яны
насягаюць на нашу мову. І мы пускаем іх у нашу душу, разьменьваем бяс-
пэны дар на дробную манету тымчасовай, хуткай выгады.

Шмат якія нашы наақварот высекадукаваньня беларусы схільны думаць,
што наша мова адамрэ, што яна непатрэбна ўжо сёньня, бо ў наш рэактыў-
на-актыўны век для зносін у межах нашай вялікай дзяржавы хопіць і ад-
ной мовы - рускай. Яны не проста забываюць, што ў нас няма адзінай
дзяржаўнай мовы, што руская мова служыць сродкам міжнацыянальных зно-
сін. Яны лічаць, што любая другая мова будзе толькі замінаць: зось ба-
чыце, як дзеці ў школе пакутуюць, блытаюць рускія словы і беларускія.
Вось што піша на радыё наш зямляк, беларус, з Віцебшчыны:

"А, действительно, зачем нам белорусский язык! Зачем нам два еди-
наковых языка? Русский язык похож на белорусский, белорусский на русский.
Никто ни в городе, ни в селе не пишет и не читает на белорусском языке.
И, разумеется, читать не будет. Человек выбирает то, что удобней, при-
ятней и т.д.

Тысячи преподавателей белорусского языка, который никому не нужен
и никто им не пользуется. Миллионы печатных книг на белорусском языке,
которые никто не читает. Люди затрачивают огромный труд, который ни-
кому не нужен... школьники перегружены, а мы их заставляем изучать бе-
лорусский язык, который им не понадобится в жизни. /Валкович, бухгалтер/

Царскі чыноунік з Міністэрства сувязі усклікнуў бы, прачытаўшы та-
кое: ясна, што чалавек у нацыянальнай палітыцы нічога не кумекае, але
бог зь ім: нам меней марокі з гэтымі перакладамі, з гэтымі мовамі, і
лішні рубель будзе сэкамомлена. Што і трэба даказаць.

А што скажа на гэта сьвядомы камуніст-ленінец? Перш за усё ён скажа,
мне здаецца, што нацыянальнае пытаньне ў Беларусі страшэнна запушчанае
і закінутае, што патрыятычнае выхаваньне тут не на належнай вышыні.
Як можна так разважаць пра сваю родную мову? Дык гэта ж адкрытае рэне-
гацтва, адкрыты заклік адракацца ад свайго роднага, самага дарагога.

Гэта тое самае, што заклікаць адракацца ад роднае маткі, ад роднага бацькі. І калі такія погляды не адзінкавыя, то і праўда, што трэба задумацца: а што за прычыны? Чаму людзі так лічаць, чаму так думаюць?

Сказаць, што народ на усё глядзіць практычна, будзе вялікім перабольшваннем. Лепш сказаць, што многія людзі на усё глядзяць практычна. І яны часта робяць надвор'е. Выгадна мне - я "за", не выгадна - я "супраць". Так глядзіць на сённяшняй дзень бухгалтар з Віцебшчыны. Навошта яму беларуская мова? Уся бухгалтэрыя вядзецца на-руску. І белы яму нічога ня трэба, так спакойней.

А возьмем чытача. Не так даўно часопіс "Маладэсць" меў тыраж 20 тыс. асобнікаў, а цяпер стаў амаль напалову меншы. Аднак яго яшчэ чытаюць, яшчэ выісваюць. А ці выісваюць яго нашы школы, бібліятэкі? Вельмі і вельмі рэдка. Чытаецца літаратура на рускай мове, кніжкі нашых пісьменьнікаў у школьных бібліятэках чытаюцца на-руску, бо у іх вялікія тыражы, на беларускай мове кніга у школьную бібліятэку не трапляе. Тут наш бухгалтар кажа горкую праўду. Перавёўшы ўсе гарадскія школы на рускую мову, мы страцілі самага масавага чытана - школьніка, студэнта, навучэнца ПТВ, але дойдзе і да пенсіянера.

Мы самі, пісьменьнікі, не заўсёды выісваем свой родны часопіс - для сябе, для сваіх дзяцей. І з тымі ж дзецьмі у сям'і часта гаворым на-руску. Мы нават чуем ад некаторых маладых і пачынаючых нагардлівае стаўленне да нашай мовы. І мы, як ні дзіўна, прымаем іх у Саюз пісьменьнікаў Беларусі. Дык чаго мы хочам ад іных? Мы любім усё рабіць як людзі. Мы людзі практычныя...

Мне здаецца, мы страшна сябе захвалілі, і мы робім гэта мо'падсвядома, каб нас не мучыла сумленне, што на нашых вачах, нашымі рукамі робяцца справы, за якія нас нашы нашчадкі, груба кажучы, праклянуць. Праклянуць за тое, што мы за сваё асабістае прадаём агульнанацыянальнае, а рабіць такое мы не маем ніякага маршальнага права. Мы сячэм сук, на якім сядзім. Мы сваімі рукамі робім пустэльню - нацыянальную пустэльню там, дзе тысячы гадоў жылі і квітнелі беларускія травы і кветкі, лясы і сяды. Сёння мы, "нічога сумняшчэся", аддаем тое багацце якое нашыя продкі на крупіцы, на каліцу, на маленькай макулінцы зьбіралі стагодзьдзямі, аберагалі ад чужынцаў, за якое паміралі сотнямі і тысячамі, за якое ішлі на катаргу і на шыбеніцу. Мы самае вялікае сваё багацце, якое не мае нават цаны, палічылі не вартым выдзенага яйка.

Вось як можна ачмурыць чалавека - іначай і ня скажам, калі акурваць на працягу стагодзьдзяў шавіністычным чадам. Чалавек паступова ўжо робіцца іны: ён не пазнае свайго мінулага, свайго сённяшняга, у заўтра глядзіць чужымі вачыма. Там ужо ён не знаходзіць месца сабе, свайму народу, яго мове: гэта нешта такое, як бялізна - скінуу, памяню на іную: новую. Як сказаў Францішак Багушэвіч: "Мова - гэта адзежа душы". Што ён меў на

увазе так гаворачы? А тое, што адзежа з душы не здымаецца так проста, як з цела. Адзежа з душы здымаецца разам з душой - вось у чым сакрэт. Калі не будзе беларускай мовы, не будзе і нас, беларусаў, не будзе нашага народа. "Вымер язык в устах народа - вымер и народ", - сурова сказаў вялікі рускі педагог Ушынскі.

Балгарскі вучоны Джуджаў разьвівае гэтую думку далей: "Са зьнікненьнем мовы зьнікае і этнічная культура, для якой мова зьяўляецца крыніцай і апорай, а разам з адміраньнем этнічнай культуры гіне і нацыянальная сьвядомасьць. Страта мовы - гэта самая вялікая катастрофа для народа".

І у другім месцы: "Асіміляцыя адной мовы другою азначае паміраньне асіміляванай мовы і нацыянальнай сьвядомасьці народа, які на гэтай мове гаварыў... Асіміляцыя азначае поўнае разбурэньне сацыяльнага арганізма - народа, нацыі, расы, племені і яго інтэграцыю у другі сацыяльны арганізм." /С. Джуджаў, прафесар. "Мир науки", 1980/.

У наш час, калі кожная кветка і мошка на уліку, калі кожная птушка і зьвер лічацца вялікаю каштоўнасьцю прыроды, абарэганьня і заносьня ў Чырвоную кнігу, калі яму пагражае пагібель, вынішчэньне, сёньня мы, нацыя у 10 млн. чалавек, самі сваім ходам ідзем у Чырвоную кнігу. Няужо не знойдзецца смелай і дужай рукі, каб стрмаць нас, каб не дапусьціць да таго, што мы загінем як народ? Думаю і спадзяюся, што знойдзецца!

А што мы так ставімся апошнім часам да роднай мовы, да уласнае гісторыі, да будучыні свайго народа, мне здаецца, вінавата перш за усё наша асьвета, наша школа, друк, радыё і тэлебачаньне, якія не вядуць шырокай і зацікаўленай прапаганды патрыятызму у нашых дзецях і у нас саміх, вінаваты нашы школьныя падручнікі, якія часта напісаны сухой казённай мовай, на нізкім навуковым і педагогічным узроўні. Яны не абуджаюць нацыянальных, патрыятычных пачуцьцяў. Да пытаньняў патрыятычнага і гісторычнага выхаваньня адносімся прадурьва, з нейкаю аглядкай і недаверам, лічым іх ледзь не шкоднымі і гэта не выпадкова. Чорная старонка нашай гісторыі, 37-ы год, рабіўся без задняй думкі: вынішчыць і запалохаць нацыянальныя кадры савецкіх рэспублік, зьнізіць нацыянальную сьвядомасьць да узроўня, калі людзі успрымаюць усякае праяўленьне нацыянальнай культуры і дзейнасьці як крамолу, як варожую Савецкай уладзе зьяву, а гутарка на роднай мове, не па-руску, трактуецца ні менш ні больш як нацыяналізм, падлягае выкараненьню. Як ні горка гаварыць, рэцэпду гэтай чорнай хваробы праявіўся у нядзелью на Траецкім прадмесьці, ва усёй сваёй агіднасьці, калі банда п'яных хуліганаў /былія "ауганцы", праінструктаваньня у райкаме камсамолу, што там зьбіраюцца "белорусские фашисты" - заўвага/ у чорных пальчатках зьбівала школьнікаў адзінай у Менску беларускай школы.

Думаю, што зьезд асудзіць гэты ганебны учынак, а нашы кіраўнікі рэспублікі зробіць усё, каб такое не паўтаралася.

У.І.Ленін адкрыта і ясна патрабаваў нацыянальнага раўнапраўя і яго палажэнні сфармуляваў у трох пунктах:

1. Забеспячэнне роўных умоў развіцця усіх нацый, народаў, роўнага права карыстацца роднай мовай, мець нацыянальныя школы і г. д.

2. Забеспячэнне такога дэмакратычнага ладу, пры якім не уціскаліся б у правах нацыянальныя меншасці.

3. Свабоднае развіццё палітычнага жыцця, эканомікі і культуры усіх нацый і народнасцяў.

Праз збліжэнне нацый - да іх росквіту, праз росквіт - да збліжэння. Збліжэнне нацый - працэс працяглы, і яны захаваюцца яшчэ доўга. Ленін назваў недарэчнай марай думку пра знішчэнне нацыянальных адрозненняў у перыяд перамогі сацыялізму у адной краіне. З перамогай сацыялізму колькасць моў не змяншыцца, а, наадварот, яны свабодна развіваюцца на базе уласнай пісьменнасці і літаратуры... Сёння, калі мы вяртаемся да ленінскіх нормаў ва усіх сферах нашага жыцця, думаем, што і у нацыянальным пытанні мы вернемся да ленінскіх палажэнняў аб роўнасці нацый і аб спыненні усякага ушчамляння адной нацыі другой.

Як сказаў рускі празаік А.Злобін: "Мы стараліся рэшаць праблемы по старой схеме - а вдруг рассосётся? Нет! нне Не рассосется, самим придется решать, не перекладывая на плечи внуков."

Нашы беларускія пісьменьнікі на чале з незабытым У.Караткевічам ужо шмат гадоў штурмуюць цвёрдыню нашай цікавай і багатай гісторыі. Яны ідуць, можна сказаць, на цаліку, яны самі сабе пракладваюць дарогу у невядомае. А нашы гісторыкі, як ужо нешта зроблена, выходзяць, глядзяць у біноклі, дзе скрыта, дзе не туды пайшло і шмат чаго знаходзяць.

Таварышы беларускія гісторыкі! Дзе ваш сапраўдны новы, з новых, навуковых пазіцый напісаны падручнік па гісторыі Беларусі для нашых школ, без якога мы не можам скрануцца з месца, як першакласнікі без лемантара? Няўжо вы лічыце, што падручнік Абэцэдарскага, які састарэў маральна і навукова яшчэ да свайго першага выдання - гэта і ёсць тое, што павінны чытаць нашы дзеці? Ці можа вы лічыце яго апошнім словам ў беларускай навуцы? Ды яго не магчыма чытаць без абурэння! Там усё або спрончана, або эмсучана, або сфальсіфікавана і не адпавядае гістарычнай праўдзе. Там сапраўднай навукай і не пахне. Дык ці можа такі падручнік выхавань у вучня добрыя патрыятычныя пачуцці да сваёй гісторыі, да свайго краі і народу? Хіба абудзіць ён нацыянальную годнасць, якая ёсць ва усіх народаў, толькі у нас яна засталася неразбуджанай? Наадварот, такі падручнік можа толькі адтурхнуць ад прадмета, пра які піша. Да таго ж ён выдаецца - вось ужо хутка 20 год па-руску. На беларускай мове - для вёскі - 17 тыс. асобнікаў. І наша Міністэрства асветы лічыць гэта нармальным: гісторыя Беларусі беларускія дзеці у горадзе чытаць нават не на беларускай мове. Вось адкуль пачынаецца наш патры-

ятызм, вась адкуль ідзе пагарда да свайго уласнага: да гісторыі, да Радзімы, да свайго народа і мовы.

Рускі мастак В.Васняцоу аднойчы сказаў, што "плох тот народ, который не ценит, не помнит и не любит своей истории".

Нам треба з усёй сур'ёзнасьцю перагледзець сістэму нашага выхавання, сістэму адукацыі і асьветы, каб мы змаглі выхоўваць сьвядомых членаў нашэа грамадства, каб яны ведалі, чые яны сыны і дочки, каб яны паважалі і любілі сваю гісторыю, свой народ і сваю мову. Ад гэтага наша Савецкая дзяржава толькі выйграе, яна будзе яшчэ мацнейшай, бо моцная толькі сьвядомая, шчырая, адкрытая дружба.

Культура народа можа разьвівацца толькі на яго мове. Інакш усё ператварэцца у сваю процілегласць. Вось толькі два прыклады. Дастаеўскі выйшаў з беларусаў, а стаў вялікім рускім пісьменьнікам. А Міцкевіч стаў нацыянальным геніем Польшчы. І яшчэ адзін прыклад - у нашу карысьць: юрэй Самуіл Плаўнік стаў беларускім пісьменьнікам Зьмітраком Бядуляй. Такімі зрабіла іх мова, а не нацыянальная прыналежнасьць.

Аб гэтым лёгка гаварыць, але калі удумацца, якія вялікія страты мы мелі праз цэлыя стагодзьдзі, то яшчэ дзіўна, як мы дагэтуль жывём - і не бяднеем, а усё багацеем. І мы будзем мець яшчэ больш, калі Міністэрства Асьветы і Культуры будуць гаварыць са сваім народам на яго роднай мове. Інакш яны мала і вельмі мала зрабяць для свае нацыі.

Ад нас з вамі залежыць, каб мы не згубіліся, не растварыліся, не асіміляваліся, а каб, як дыямант са сваімі, яму аднаму уласцівымі гранямі, засталіся са сваёй мовай, культурай, непаўторнай душой.

Літаратура - гэта памяць народа, памяць аб самім сабе, аб сваіх продках, звычаях і памкненьнях свайго народа, запісаная яго мовай.

Культура - твар народа, яго душа. Як на твары чалавека відно самае нязначнае адхіленьне ад нормы - нейкая сказінка, дробны прыч, так і на культуры народа відны усё яго радзімыя плямы, усё згізагі гісторыі, цяжкія і шчасьлівыя часы.

За нявыхаванасьць дзяцей нясуць адказнасьць бацькі, за некультурнасьць народа адказвае урад, дзяржава, перш за усё Міністэрства Асьветы і Міністэрства Культуры.